

Харалан Александров е социален антрополог, доцент в Нов български университет и консултант в Българския институт за човешки отношения. Доктор по социална антропология и доктор по организационни изследвания. Участва в множество теренни изследвания.

СНИМКИ: ЕКАТЕРИНА ТИТОВА

Харалан Александров:

Балонът на грантовата демокрация се спуска

След неолиберализма много бързо може да се фрустрираме и от националпопулизма

Интервюто взе Веселин Стойнев

Универсалното човешко пожелание за една по-добра година у нас не е ли разкратено между приземения скепсис – поне да не е по-лоша от тази година, и хазартния копнеж – дано пък изведнъж да се оправим?

– В общности с драматична история като българската пожелаването на нещо по-добро винаги е свързано с езическо презастраховане срещу злото. Имаме доста такива поговорки – като „Да спи зло под камък“, „Много хубаво не е на хубаво“, „Всяко зло за добро“ и пр. Изтеклата година по-скоро потвърждава българския онтологически песимизъм. Той е подвластен на едно манихейско вярване, че агенцията на злото присъства много активно в живота и колчем нещата тръгнат да се оправят, Лукавия изскача отнякъде и спъва прогреса. Паралелно с това 2016-а бележи изключителен

хазартен ръст. Никога преди хазартният порок не е успявал да проникне в най-интимната тъкан на общността и да зарази всички слоеве на населението. От ученици до баби пенсионерки – всички търкат лотарийни билетчета и това започва да добива размерите на епидемия от наркозависимост. Тази комбинация от хазартна нагласа и убеденост, че светът е изначално и неоправимо лошо място, е характерна за културата на гетото. Единственото, на което можеш да се надяваш в такъв свят, е да оцелееш поединично, да се окажеш от малцината щастливци, на които капризният демон на късмета е намигнал закачливо.

– Спасение поединично – това явно е човешкото предопределение на българина индивидуалист. Ние и сами се смятаме за индивидуалисти, и отвън ни описват като такива.

– Асоциални индивидуалисти с колективистични рефлексии. Хора, които трудно формират общност, но лесно регресират в тълпа. Съчетаваме провалената версия на индивидуализма с провалената версия на колективизма. Една рядка комбинация, която гарантира устойчива маргиналност.

– Това не е ли просто модусът вивенди на един домодерен човек, който си остава такъв и при комуналния капитализъм след 1878-а (по формулировката на Румен Аврамов), и при държавния капитализъм след 1944-та, и при неолибералния капитализъм след 1989 г. И трите епохи са напън за модернизация, която все не завършва. И вместо всеки да се кооперира с

другите дори само в свой личен интерес, сам си залага капаните на игрите с нулев резултат.

– Да, ние винаги играем игрите на живота така, сякаш са с нулев резултат. Независимо дали става дума за дилемата на затворника, при която бърза да предадем другия играч, или лова на елени (the stag hunt), който е колективно усилие, и за да се увенчае с успех, участниците трябва да устоят на изкушението да подгонят зайците, изскачащи от храстите. Българинът хуква да гони своя частен заек, за да си го изяде сам, и затова никога не успяваме да уловим елен. Колкото до идеологическите етикети като капитализъм, социализъм, либерализъм, в нашия случай те обикновено прикриват развратен патриархат. Никаква идеологическа рамка не би могла да обясни моделите, с които работят умовете на хората в една травматична култура. Идеологията има вторична задача да произведе обяснение и оправдание, което да позволи на хората да живеят що-годе комфортно в своя провален социален свят и да се справят с чувството си за вина за собствения си принос към провала. В този смисъл неолибералният капитализъм с неговите претенции за меритокрация много добре пасна на аморалните български елити, които избраха да го интерпретират като примитивна версия на социалния дарвинизъм: „Щом ние сме преуспелите, значи сме по-добрите, лузърите заслужават онова, което получават“.

– Но за да има здрав социален ред, трябва и неуспелият да е съгласен, че е справедливо да е неуспял.

– Аз още не съм срещнал в България

Проектът за построяване на гражданско общество от вън очевидно е провален и трябва да се тръгне на чисто

някого, който да смята за справедливо това, че не е преуспял. Това прави неравенствата – и политическата система, която ги поддържа – дълбоко нелегитимни. От друга страна, травматичната култура е много толерантна към социалния провал – да си провален, е нормално, да си успял, е подозрително. Всъщност България е уютно място за губещите, защото са огромно мнозинство и задават културната норма.

– След падането на комунизма никоя бивша социалистическа страна нямаше собствен проект за бъдещето – всички тичахме след образа на западния либерално-демократичен капиталистически свят. После се оказа, че в България нещата са доста по-различни, отколкото, да речем, в Чехия и Полша? Откъде дойде това разминаване?

– Идеологията на комунизма – като всички идеологии – е само тънък фурнир върху социалната структура. Под тази повърхност българското общество беше като евтини мебели от талашит, слепен с долнокачествено соцлепило. Те отдавна започнаха да се разпадат, само фурнирът ги удържаше. Носещата културна структура на централноевропейските общества е доста по-здрава и устойчива – те са като масивни мебели от плътно дърво. Ние виждаме само повърх-

В новата ситуация външният натиск да се правим на нещо, което не сме, рязко отслабва и ние бързо се връщаме към селските си корени

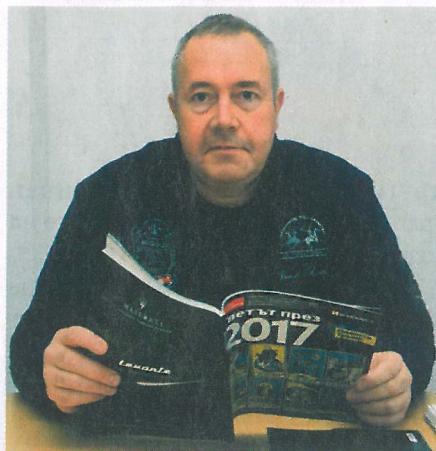
ността, а не дълбоката структура, защото я приемаме за даденост – културата има свойството да е прозрачна за хората, които са потопени в нея. Добре известно е, че процесите на модернизация в България започват късно, протичат неравномерно и често по насилствен път. Затова градската ни култура е изключително крехка и дори либералните умове оцеляват трудно, като постоянно се борят с рефлексите на селския си произход.

– Затова ли либералният проект е в такава криза?

– Де да беше така! Проектът за глобално либерално общество беше предаден отвътре, от стожерите на англосаксонската цивилизация, и това се случи буквално пред очите ни последната година. В новата ситуация външният натиск да се правим на нещо, което не сме, рязко отслабва и ние бързо се връщаме към селските си корени. Българските либерални елити – и не само те – се оказаха напълно неподготвени за този регрес. Техният грях е в отказа да видят и разберат човешката природа под повърхността на идеологическия фурнир. За тази избирателна слепота допринесе самодоволната, редуционистка и лицемерна идеология на неолиберализма.

– Засилването на социосталгията, дори сред младите поколения, които не са живели тогава, не е ли опит за търсене на проект в миналото?

– Това не е носталгия, а опит да конструираш въобразена общност и да избягаш в нея от безутешната реалност на днешния ден. Тези опити винаги са насочени към минало, близко или далечно. Навсякъде общ-

ностите реагират на унифицираща глобализационен натиск с криза на идентичността, а в България поради липса на социално и политическо въображение тази криза се решава регресивно. Всеки път, когато се разтревожим какво се случва с нас като общност, вместо да се опитаме да си представим колективно бъдеще, ние се захващаме да реставрираме колективната фантазия за славното ни минало. Най-често това се свежда до тропането на хорца и ръченици (което е здравословно), строежа на крепости, възкресяването на представите за лошия турчин, добрия войвода и подлите предатели, а напоследък все по-често за Дядо Иван и руските солдати, които традиционно идват да ни освободят, а ние ги посрещаме с хляб и сол. Колективното въображение оперира с ограничен набор от образи, обяснения и поведения, с които ни е съоръжила културата. Като картите Таро от корицата на годишното издание на вашето списание – „Светът през 2017“. Когато пасиансът не пасва на реалността, картите се разбъркват и се хвърлят отново. Картите са същите, различни са само комбинациите. Ние постоянно размесваме старото тесте и чакаме да ни излезе печелившата комбинация – както бабичките, които търкат късметчетата.

Аз обаче не виждам либерални карти в тази колода. При целия напън за цивилизационна промяна, в които се изляха огромни външни ресурси, патриархалната култура продължи да се възпроизвежда и да маргинализира всяка алтернатива.

– Какво се случи с агентите на промяната?

– В общия случай си подвиха опашките и се хванаха на селското хорце. Изумително е с каква лекота бенефициентите предадоха своите благодетели. Един куп хора, които направиха кариери покрай фондацията на Джордж Сорбс – получиха образование в елитни университети, обикаляха света с неговите пари и пр., – сега гузно мълчат или галовно пригласят на хейтърите, които го обявиха за архезлодей, за демоничния демиург на глобализация. Истината е, че това е просто един много умен, богат и тъжен стар човек, който продължава да вярва в идеала на отвореното общество, макар да знае, че няма да доживее да го види. Защото става все по-ясно, че похарчените от него милиони не оставят следа извън проектните отчети. Уви, грантовата демокрация наистина се оказа балон, пълен с идеология. Проектът за построяване на гражданско общество от вън очевидно е провален и трябва да се тръгне на чисто, ако изобщо смятаме, че е възможно и си заслужава. Но първо трябва да признаем, че либералното социално инженерство се е оказало ялово.

– Вие не сте ли част от тази либерална яловост?

– Разбира се, затова съм толкова гневен. В момента, в който си дадох сметка колко безпомощно и вредно е социалното инженерство, започнах да говоря общо взето това, което казвам сега. Ефектът бе, че правверните либерали спряха да си говорят с мен, за да не се разстройват. И аз се отдадох на любимите си етнографски занимания, тръгнах да обикалям селата и да изучавам недотам либералните селски нрави.

– Значи либералите хукнали по селата като партизаните – по го-

“
На корупцията се гледа като на средство за надхитряне на глобалните хищници

СНИМКА: ЕКАТЕРИНА ТИТОВА

България е уютно място за губещите, защото са огромно мнозинство и задават културната норма

рата.

– Някои хукнаха по чужбина, други се изпокриха по разни фондации, трети хванахме къра. И нас, като партизаните, никой не ни преследва, но за всеки случай си търсим ятаци. Всъщност това, което трябва да тър-

сим, са основанията на либерализма в собствената ни култура. Със сигурност има такива, просто трябва да си извървим пътя към модерността.

– Освен селяните познавате и бизнесмените. Какви са бизнестипажите у нас?

– Различни. Някои са трогателно провинциални. Други, като тези в ИТ бизнеса, са изключително отворени и космополитни, в тях е надеждата за културна промяна. Има сектори с много съревнователен бизнес, където хората буквално се задъхват. Има, разбира се, и клиентелистки бизнес, където всичко е политикономика, и на централно, и на местно ниво. Общото между всички е враждебността към глобалната корпоративна хегемония. Все повече предприемачи се обръщат срещу либералния естаблишмънт, защото се чувстват предадени от него. Всички си дават сметка колко трудно

е да оцелееш под натиска на корпоративната инвазия – в най-добрия случай ти е позволено да функционираш в тесни параметри в периферията на големите играчи. Което на свой ред засилва нагласите за икономически протекционизъм. Парадоксът е, че дори предприемачи, които протестират срещу олигархията, са готови да търсят защита в българския олигархичен модел срещу глобалните хищници.

– **Значи не антикорупцията, а национализмът, и икономическият му аспект – протекционизмът, е обединяващата кауза на бизнеса?**

– По дефиниция национализмът във всичките му аспекти е обединяваща кауза, докато борбата срещу корупцията е въпрос на институционален дневен ред. Идентичността винаги е по-вдъхновяваща от процедурата. Локалната корупция дори започва да се възприема като партизанска война срещу глобалната корпоративна корупция, която хвърли света в криза. Все повече предприемачи признават, че ако не влязат в сложни обвързаности помежду си и с властта, изобщо не биха оцелели. В този контекст антикорупционното говорене започва да звучи наивно и отчуждено. Ако упадъкът на глобалния корпоративен бизнес и обслужващата го политическа каста продължава с тези темпове, рано или късно борците срещу местната корупция ще бъдат причислявани към враговете на народа.

– **Коя ще е новата българска фрустрация през 2017-а?**

– Мисля, че предстои да се фрустрираме от националпопулизма и фалшивите надежди, които подхранва. След фрустрацията от глобализма, неолиберализма и европейската бюрокрация естествено следва фрустрацията от обръщането към миналото и затварянето в омагьосания кръг на националните комплекси. Фантазията за икономическа и културна самодостатъчност е обречена по системни причини и това най-бързо се усеща в малки държави като нашата. **И**

70 237706 / 17
Нов български университет
Библиотека
1618 София ул. Монтевидео 21А